

ספר־תורה של ירושה

(על משפחת שפירא מסלאויטה)

(תשט"ו)

לפני ק"ן שנה עלה כוכבו של רבי פנחס שפירא. הוא רבי פנחס'ל מקוריץ, מבחירי תלמידיו של הבעל שם טוב, זכותו תגן עלינו. ר"פ הלך בעקבות סבו הגדול ה"מגלה עמוקות" ואמר: "אין אדם יכול לעבוד את השם יתברך, אלא אם הוא קושר עצמו אליו..." ולפני שנסתלק רבי פנחס לבית עולמו קרא לבנו רבי משה מסלאויטה ואמר במעמדו: "רבונו של עולם, אני מניח לבני את הממון שאין אני נוטל. אם תתן לבני משה את הממון, שלא רציתי לקבלו כשנתנו לי, יהא לו די והותר." ולבנו רבי משה פנה ואמר: "בני, זכור, מוטב שתצא הנשמה מגוף האדם, מאשר יצא שקר מפיו". הבן, רבי משה רשם את הדברים בזכרונו.

רבי משה לא פנה לרבנות. הוא החליט להתפרנס מיגיע כפיים. בחורף של שנת תקנ"ב, קיבל רשות מאת השלטונות לפתוח לעצמו בית דפוס בעיר סלאויטה. שמו של הדפוס נפוץ בין יהודי רוסיה וכולם שיבחו את רבי משה על צורת האותיות הנהדרת שהוא היה מגלף אותן במו ידיו, ועל הידור ההדפסה. בית הדפוס הלך מחיל אל חיל בהדפסת ספרים והגיע לשיא פעולותיו בהדפסת הש"ס במהדורה חדשה, עד שהפך להיות מכון ההדפסה העברי הגדול ביותר של רוסיה. ראה רבי משה נחת בעמלו ומסר את ניהול הדפוס הגדול לשני בניו: רבי שמואל אבא ורבי פנחס, הלא הם שני האחים שעונו כה קשות על ידי העריצים הרוסיים בשל עלילה נתעבה ושפלה שהעלילו עליהם. מסע ההסתה נגד דפוס סלאויטה הגיע לשיא שפלוחו ביום השלישי ביוני של שנת 1835. באותו יום בא שמש בית הכנסת לחייטים בסלאויטה לפתוח את בית הכנסת לתפילת מנחה. משנכנס לבית הכנסת, ראה והנה ליזר פרוטוגאין, שעבד בדפוס של האחים שפירא ככורך ספרים, תלוי על קורת התקרה. השמש יצא החוצה והרים קול צעקה ואז באה המשטרה וקבעה כי היה כאן מקרה של התאבדות וכי לא נמצאו בגופה הוכחות למעשי אלימות. אשתו ומכריו אישרו, שלעתים היה ליזר שוקע במרה שחורה, ואפשר שבמצב זה היה נתון כשהחליט לאבד עצמו לדעת. התיק היה נסגר והמשטרה היתה עוברת עליו לסדר היום, אלמלא הרימו ראש שונאי ישראל והכומר בנדרובסקי בראשם. הם העלילו שכאילו ביצעו האחים שפירא את המעשה הזה, כיוון שלפי עלילתם, חרה להם להאחים שפירא על, שכביכול, מסר ליזר למשטרה

דף מתוך "יורה דעה" של דפוס סלאויטה, שבו מוקעים, כביכול, כל אלה שאינם יהודים ומותר ליהודי לעשות בהם כטוב בעיניו, והיות והשלטונות הרוסיים התאנו בשל כך לדפוס סלאויטה, רצו האחים שפירא לנקום בו. עלילה נתעבת חסרת שחר היתה עלילה זו. בזמן החקירה הוכח, שללייזר לא היה כל קשר עם דף זה והמעלילים עצמם הודו שלא קיבלו את הדף מלייזר. בתוצאות העלילה הנמבזה, נאסרו האחים שפירא ועמם עוד שנים עשר מיהודי סלאויטה, שהיו קשורים, לדעת השלטונות, במעשה זה. היחס אליהם היה ללא רחמים. אחרי כן הועברו לקיוב והוטלו למשטר-אימה שהיה אפשר למצוא לו דמיון בבתי המיכלא של האינקוויזיציה בספרד. מבודדים בידוד גמור, בלי שיאפשר להם לבוא במגע, אפילו עם חיילי המשמר השומרים עליהם, ישבו כל אחד מן האסירים בתא נפרד במשך שלוש שנים ויותר עד שנסתיימה החקירה. רק אמונתם העמוקה בבורא עולם, שופט-צדק, שאתו באו בקשר בלי שיפרידו מחיצות ביניהם, היא שקיימה אותם בתנאים אל-אנושיים.

ביום 30 במארס 1838 הוציאה ועדת החקירה המיוחדת את פסק דינה. לפיה גדונו האחים שפירא למות "מיתה מדינית", שפירושה: שגזלת כל הזכויות האזרחיות ושילוח לסיביר ולמעשה: מוות בטוח.

באפריל של שנת 1838 הוגש הדו"ח של ועדת החקירה לחוות דעת של שר הפלך הראשי בקיוב, גוי שונא ישראל שמעטים דוגמתו ושמו: ביביקוב. גוי מתועב זה מצא כי העונש שהוטל על האחים שפירא, הוא קל מדי ויש להחמיר בו ולהענישם בעונש ש"ישמש דוגמה לכל היהודים". ולכן הציע להוסיף על העונש גם "שבט נוגשים". כשהוגש הדו"ח בצירוף חוות דעתו לאישור בית המשפט העליון בפטרבורג, קבעה סמכות זו: "שמואל אבא ופינחס שפירא, ביחס לרצח לייזר פרוטוגאין, כיון שאין הוכחות חוקיות, נשארים הם בחשד חזק; אך, על שהדפיסו בדפוסם ספרים המכילים הוראות המנוגדות לחוק, המכוונים להגדיל את ההשפעה של כת החסידים המזיקה, ועל הוצאת דיבה על הנסיך ואסילטשיקוב, שערך את החקירה באופן לא חוקי וכו' — להעניש כל אחד מהם במלקות אלף וחמש מאות "שבטי נוגשים", לשלול מהם כל זכויותיהם ולשלחם לסיביר".

ביום ה-15 ביוני 1839 חתם הקיסר העריץ ניקולאי הראשון את שמו על פסק הדין, בהוסיפו את המילים: "כך יהיה!"

ביום י"ז (או"י) באב תקצ"ט, כינסו את כל הנדונים וקראו בפניהם את פסק-דינם. אחרי כן יצאו האחים שפירא לרחבה שבחצר המבצר בקיוב. לפניהם היו ערוכים חמש מאות חיילים בשתי שורות כמו שדרה. "כל חייל החזיק בידו שבט נוגשים; מקל ארוך, כפיף, שקטרו היה שנים וחצי סנטימטר, בערך. היו פושטים את בגדיו של הנענש עד החגורה, היו קושרים לצדו הימני

והשמאלי, רובה לכל צד ושני סגני קצינים היו אוחזים ברובים ומוליכים אותו עקב בצד אגודל דרך ה"שדרה החיה".

שני האחים החלו עוברים בין השורות ובהיותם נדונים ל"אלף וחמש מאות שבטי נוגשים", עברו שלוש פעמים בין שורות החיילים. באמצע "המצעד" נפלה כיפתו של רבי פנחס. הוא לא זו ממקומו והמשיך לספוג מכות, עד שמישהו הרים לו את כיפתו ואז המשיך במצעדו... פלא הוא, איך ששני האחים שהיו כבר קשישים בגילם, החזיקו מעמד וגילו אבירות וגבורה שאין להם דוגמה. רק כוחם המוסרי הכביר, הוא שעמד להם לשאת את יסורי המוות ולא לכרוע תחתיהם. אחרי המעשה הועברו לבית החולים וכשהחלימו מעט מפציעיהם יצאו לדרך הנדודים; לסיביר האיומה. בדרכם לסיביר הגיעו האחים למוסקבה ובהשתדלות שעלתה בדמים מרובים, הורשו זמנית להשאר שם. קשיחות הלב של שליטי מוסקבה פגה למראה האישיות של האחים שפירא. הם השתדלו להקל על מכאובם ונתנו להם את כל ההקלות הדרושות במקום. אולם כל מאמץ שעשו להחזרת האחים שפירא לבתיהם, נתקל באוזנו האטומה והקשוחה של העריץ הרוסי הצאר ניקולאי, ורק כאשר עלה על כסא הקיסרות אלכסנדר השני ורוחות חדשות החלו מנשבות ברוסיה, הרשה הלה לשחררם ממאסרם ובאחד ביוני 1856 חתם אלכסנדר השני על פקודת השחרור.

מדור לדור סופרה אגדת "עלילת סלאויתה" והסופר ש.א.ג.סקי מספר: "ר' פינחס שפירא, לאחר שחרורו, נסע עם מקורביו לאיזה מקום. בדרך נתעכבו באכסניה ללינת לילה. שכב ר' פינחס לישון בחדר אחורי של האכסניה, ומקורביו — בחדר הקדמי. באמצע הלילה ננער אחד מן המקורבים וראה, שר' פינחס יוצא מחדרו, נר בידו, ניגש עד הדלת ופותחה, מחוה קידה כאילו יצא מישו מהאכסניה, סוגר את הדלת ושב ליצונו בחדר. היה הדבר לפלא גדול בעיני המקורב, כי לא ראה איש על יד הדלת, מלבד רבי פינחס. למחרת לבש אחד מן המקורבים עוז ושאל: מה פשר הדבר, שבאמצע הלילה התקרב עם נר אל הדלת, כאילו ליווה מישוה. ר' פינחס סירב לדבר בזה, לאחר שהפצירו בו, הגיד להם בסוד: בא אלי השר של מעלה של ניקולאי הראשון והתחנן אלי, שאמחול לו את חטא הענויים הקשים, שעיינה אותנו, כי אין לו תקומה בעולם העליון. הוא הבטיח לי כל הון דעלמא. עניתי לו: לא ולא! אינני מוחל! ובה הלך ממני השר של מעלה. אלא כיוון שבכל זאת מלאך הוא, נהגתי בו כבוד וליויתי אותו עד הדלת".

ומפי בן משפחת שפירא וחמש לרבי שמואל אבא — ונקרא על שמו — שמעתי את האגדה הבאה: כשהיו האחים שפירא חבושים בבית הכלא במוסקבה נשאו, כאמור, חן וחסד בעיני השלטונות המקומיים, שהשתדלו להקל עליהם את סאת המכאובים והיסורים. יחס מיוחד גילה כלפיהם הנסיך טשרבטוב

ס פ ר ת ו ר ה ש ל י ר ו ש ה

[אוצר החכמה: 1234567]

שהרשה לחסידים שיביאו לאסירי המלכות כוס לקידוש והבדלה וכן ספרי-תורה. כיוון שתא הכלא היה מטונף וקשה היה לשמור על נקיונו, לא העיוו האחים למרות תשוקתם להגות בספר תורה, להכניסו לתאם. הם מצאו עצה והכניסו לתא רק יריעות של הספר, כדי שלא יהא הספר שלם ולא יקראו עליו שם: ^{ספר תורה} ספר תורה. ספר תורה זה היה כליל תפארת וכולו מלאכת מחשבת של סופר סת"ם, קדוש ופרוש, ששיקע עצמו במלאכה זו ונתן לה את ימיו ולילותיו. את הדיו שהבריק בברק מיוחד, שלחו הבנים של הצדיק רבי שמואל מניקלשבורג.

רק כאשר יצאו האחים ממאסרם, נטלו עמהם את היריעות ואיגדו אותם לחטיבה אחת ועשהו לספר תורה. ספר-התורה חסר היה "עצי חיים" והנה זימנה ההשגחה "עצי חיים" בעלי יחש. כאשר הצדיק רבי מיכלה מזלוטשוב עמד לכתוב ספר תורה, שלח לו המגיד ^{מקו-ניץ} "עצי חיים" עשויים וחטובים מעץ. ברם, עד שהגיעו ה"עצי חיים" למחוז חפצם, נודע הדבר לחסידים והם קנו "עצי חיים" עשויים מכסף. מובן שרבי מיכלה השתמש באלה של כסף, משום "זה אלי ואנוהו", אולם הבטיח כי יבוא יום וה"עצי חיים" של עץ יגיעו לידיהם של צדיקים גדולים. והנה בא היום, וב"עצי חיים" אלה נכרכו יריעות ספר-התורה. ספר-תורה זה ^{עבר} עבר במורשה מבן לבן. הבן הבכור למשפחת שפירא היה מקבל את ספר התורה לידיה למשמרת. בבוא השלטון הקומוניסטי נמצא ספר התורה בבית הכנסת של העשיר היהודי ברוצקי בקיוב. השלטון הקומוניסטי החרימם את ספר-התורה במסגרת פעולותיו להשלטת הקומוניזם בברית המועצות. ומר שפירא מספר: בעקבות הסכם הדדי שנחתם בין רוסיה ופולין, בדבר החזרת עתיקות שיש להם חשיבות מיוחדת לשתי הארצות, ביקשתי מהנסיך רדזביל שאתו באתי בקשרי מסחר, שיעשה עמי אות לטובה וידרוש את ספר-התורה שהיה כל כך יקר וחשוב למשפחתנו. הנסיך מרדזביל מילא את מבוקשי וכך הגיע אלי ספר התורה שעבר אלי במורשה מאבי, שבברחו משלטונות רוסיה וויתר על רכושו ורק את הספר לקח אתו. לפני ח"י שנה הועלה הספר ארצה והיה עמדי. עם פטירתה של נוות ביתי נכדת ה"צמח צדק", נמסר הספר לבן משפחתה, האדמו"ר מלובביטש רבי מנחם מנדל שניאורסון שליט"א. ובאגרתו כותב האדמו"ר שליט"א: "איש בשורה אנוכי היום"... ביום ראש השנה עליתי בה לתורה למפטיר היום". — מ. מ. שניאורסון — — —

משפחת שפירא הוציאה מקרבה גדולי עולם. אחד מהם היה רבי נתן צבי בן רבי ישראל שפירא, שמצודתו היתה פרושה על מדינת רומניה ושמו כקדוש ופרוש נפוץ בין יהודים וגויים, שבאו לקבל את ברכתו. כשהגיע לזקנה, עלה לארץ ישראל והביא עמו את כל רכושו, שהכיל בין היתר, גם שני ארגונים

דף 22

אוצר החכמה
מחלקת המחקר והחינוך

בפסוקים אלה ניצבים לעינינו: רבי שמואל אבא ורבי פנחס שפירא מחד, ומאידך כל צוררי ישראל שהתאנו להם ונחלו את מפלתם ובאו על עונשם וגמולם.

מלאים וגדושים בזהב ואבנים טובות. את מושבו קבע רבי נתן שפירא בעיר צפת, שבאזירתה המסתורית בחיק הרי הגליל, קיוה לבלות את שארית ימיו בפענוח של סתרי תורה ורזיה. אחרי הרעש שהיה בצפת, בנה מכספו את רחובה הראשי של העיר צפת והקים אותה מחדש על תילה. פרוש היה מן הבלי העולם הזה וישב כל הזמן בבית הכנסת של האר"י הקדוש ולמד "קבלה". וכשנסתלק לבית עולמו זקן ושבע ימים, הובא לקבורה בבית העלמין בצפת ושם נטמן בקרבת מקום לקבורת המקובלים הראשונים של צפת; האר"י הקדוש ותלמידיו.

בניו הלכו בעקבות המשפחה הגדולה ובעקבות אביהם. הם היו הראשונים שעלו לארץ להתאחו בה, בעזבם אחריהם בגולה, בתים מלאים כל טוב. מחלת הקדחת עשתה בהם שמות. לא פחות מכן היה המורא מפני שודדים ערביים. אבל הבנים למשפחת שפירא התגברו על כל הקשיים עד שזכו לראות בהשגים של ממש. מבוגיה הראשונים של כנרת, חדרה, זכרון יעקב ועתלית, לא נרתעו מכל פחד.

ובני המשפחה שחוננו עפר ארצנו ונמנו על בוגיה ומשחרריה, טווים את שרשרת הזהב של המשפחה רמת היחש, משפחת שפירא.

ת ו ש ל ב ע